

SZEGED-ALSÓTANYA KÖZIGAZGATÁSÁNAK ÉS NÉPI JOGSZEMLELETÉNEK KIALAKULÁSA

*Alsótanya*¹ népe *Alsóvárosról*² származott ki a várost körülvevő homokpusztákra. A lassú benépesedési folyamat tulajdonképpen a törökhódoltság után indul meg és különféle intenzitással a negyvenes évekig megfigyelhető. A terület aránylag gyors benépesedése Szeged polgár város jellegének köszönhető. Míg az ország más részére feudális elnyomás nehezedett, itt a polgári önkormányzat, tanácsrendszer kedvezően hatott a gazdasági élet fejlődésére, a népesség számának növekedésére. A várost övező pusztákat királyi adománylevelek³ juttatták Szeged birtokába. A lakosság együttesen birtokolta és eleinte legelőnek használta fel. *Fűbért*⁴ nem fizettek, csak a pásztorok *kommencióját*⁵ kellett rendezni. A múlt század közepén még szabadon foglalták el a homokot, tehát tudatosság nélkül éltek a királyi ajándék lehetőségével. Ki mekkorát jelölt ki magának, a nevére írták, csak az adót kellett megfizetni. Mind a mai napig *ingenös föld* névvel illetik. Kukoricával, rozssal, paprikával⁶ is eredményesen kísérleteztek rajta. Természetesen a pusztá leghitványabb része volt. Később a város közös, eszmei birtoknak tekintette és bérföld formájában hasznosította. Mái is érdekes probléma, hogy a városnak juttatott királyi ajándékot miért nem osztották föl a lakosok között, milyen indíték vezette őket az eszmei, közös birtoklásban. Annyit megjegyezhetünk, hogy ebben az időben a föld értéke csekély és a lakosság lélekszáma alacsony. Korántsem volt olyan igény a föld birtoklására, mint később, amikor a túlnépesedés következtében, a századforduló táján egész rajok keltek útra a szélrózsa minden irányába, hogy életteret keressenek maguknak. Így jelentékeny számban találhatók szegediek Kiskunhalas környékén, Bócsán, Tázlaron, Harkakötönyben, a Tiszántúlon Újkígyóson, de román és jugoszláv területen is zárt egységben vannak szegediekből települt falvak.⁷

A városból eleinte kijártak a földet megmunkálni és ideiglenes *szállásokon* húzták meg magukat. Munkájuk végeztével hazajöttek, *előjöttek*. Lassan települtek a tanyák, amelyek eleinte egész Alsótanya területén eggyel induló sorszámot kaptak. A mai legidősebb nemzedék még emlékszik erre.⁸ Később kisebb egységekre osztották a területet és a tanyaszámok ennek megfelelően alakultak.

¹ Szegedtől DNy-ra elterülő, korábban a város tulajdonát képező hatalmas pusztának a neve, amelyet később nagyjából alsóvárosiak népesítettek be.

² Szegednek a XIX. századig különálló városrésze. Török időkben a magyar élet kontinuitásának biztosítója. A többi városrész: Palánk vagy Belváros, Felsőváros, Rókus.

³ *Reizner János*: Szeged története IV. Szeged, 1900. — 1247. IV. Béla 1—2. — 1409. ápr. 14.; 1431. okt. 21. Zsigmond 18—32. — 1462. aug. 17.; 1473. nov. 9. Mátyás 57—69. — 1631. nov. 5. II. Ferdinánd 174. — 1715. nov. 13.; 1717. dec. 9.; 1719. máj. 21. III. Károly 289—309.

⁴ Legeltetésre kiadott állat díja egy évre.

⁵ A pásztorok ételmezésére szolgáló természetbeni bér.

⁶ *Bálint Sándor*: A szegedi paprika, Budapest, 1962. 22—41.

⁷ *Bálint Sándor*: Szegedi szótár, Budapest, 1957. I. k. 568. Továbbá e dolgozat írójának szülei is Mórahalomról vándoroltak a századforduló után a Kiskunhalas melletti Harkakötönybe.

⁸ Idősb Pálfi Ferenc, Mórahalom.

Amikor az első szállások, tanyák megépültek, mindenkinek volt Alsóvároson valamiféle háza. Vasút, kövesút hiányában nem volt könnyű a várostól mind távolabbra települő tanyákról Alsóváros megközelítése. Ezzel magyarázható, hogy Kanizsára, Horgosra és Szabadkára éppúgy jártak piacozni, mint Szegedre. Az élet nagy eseményei, a születés, halál, anyakönyvezés ugyancsak megosztotta a kitelepülő lakosságot. A horgosi születési, házassági és halálozási anyakönyvben megjelennek az alsótanyai nevek is.

A pusztára kitelepülő szegediek rendkívül kemény küzdelmet folytattak a természettel, az időjárással és a homokkal. Ebben a küzdelemben bizonyos állandóság jelentkezett, amely jelentéktelen változásokkal évenként ismétlődött. Ez a folyamat termelési szokásokat és az egymás mellett élés olyan jogszokásait alakította ki, amelyek tiszteletben tartása a távolabb levő törvény mellett biztosította a békés munka feltételeit. „A jogszokás erejéhez nem szükséges feltétlenül a többszöri ismétlés, a folytonos gyakorlás: ha egyszer élt vele valaki és a rendet féltve őrző közvélemény nem nyilatkozott meg ellene, bevett szokásnak számít” — írja *Tárkány Szűcs Ernő* Mártély népi jogélete című munkájában.⁹

Az első, aki a jogot, a törvényt közvetítette, a *pusztázó*, a nagy távolság, a tekintély miatt is lovon járt. Részben felügyelt a rendre, részben közvetített a szét-szórtnak élő lakosság és a közigazgatás között. Eleinte a városról indultak útnak, később Mórahalom volt a székhelyük. *László Mihály* volt az első társadalmi rangú tanyai kapitány. A *Rieger iskola* melletti tanyájában, majd *Krallerban*¹⁰ tartott hivatalt. Csak két *pusztázója* volt, akiknek lakást is adott. Az egész Alsótanya hozzájuk tartozott. Később erre a célra épült a *Kinyérváródomb*¹¹ mellett a kapitányi lak és három rendőrlak. Két-két rendőr lakott egy épületben. Első hivatalos vezetőjük *László Kálmán*, a mindenki által emlegetett *Macska kapitány*¹² volt. Hat *pusztázó* rendőr tartozott hozzá és egy *alkapitány*. Saját lovukon és egyenruhában jártak. Általában kardot viseltek, később pisztolyuk is volt. Szerencsétlenségnél, gyilkosságnál, verekedésnél *nyomoztak*, azaz igyekeztek tisztázni a történeteket. A rossznyelvűek szerint a bajba jutott ember egy-egy birkával könnyíthetett a helyzetén. Ők vitték széjjel a leveleket. Gyakran mondogatták, amikor meglátták őket: „*Ahun gyűnnek a pusztázók!*” *Pandur*, *zsaró*, *perzekútor* elnevezéssel is illették őket.

Az *alkapitány* társadalmi rang volt. Nem a vagyon, hanem az ügyesség és rátermettség alapján választották. Büszke is volt rá, aki kapitány lett. Évi 100 forint tiszteletdíjat kapott. A megválasztás után esküt kellett tennie a *torony alatt*¹³. A kapitánynak segített, s ha szükség volt, azt helyettesítette. A kapitányt is a nép bizalma emelte tisztségébe, azonban a hatóság erősítette meg, és később kizárólagosan az nevezte ki. Neki is, mint helyettesének, esküt kellett tennie.

Az *alkapitányhoz* több *esküdt* tartozott. *Futár* nevük is hallható. A *lóabszentálás*¹⁴ esetén mozgósították a lakosságot. A *böcsűs*¹⁵ tisztségét is ellátták, ha a jószág kárt tett. A *passzus*¹⁶, másnéven járlat kiállításához igazolást adtak ki. Az évi bor-

⁹ Kolozsvár, 1944. 43.

¹⁰ Mórahalomtól 2 km-re levő, hasonló nevű tanyai iskola környéke.

¹¹ Mórahalmon a templom környékén elterülő magasabb dombot neveztek így. Idehajtották a pásztorok jószágaitak szombatoként, hogy a tisztaruhát és ételmet hozók könnyebben megtalálják őket.

¹² László Kálmán ragadvány neve. Csaknem minden családnak van ehhez hasonló, így könnyebben megkülönböztették őket egymástól.

¹³ A tanácsháza, városháza ma is használatos népi neve.

¹⁴ Lóvizsga a katonaság részére.

¹⁵ A jószág által okozott kár nagyságának megállapítását végző személy.

¹⁶ Az állat tulajdonjogát igazoló okmány.

termést felvevő borfináncok munkájánál is közreműködtek. Alaposan ismerték a kerületet. Általában 90—100 család tartozott egy-egy esküdthöz. Tudták hány gyermek van a családban és hány iskolát végeztek. Számon tartották hány tehén, ló, sertés van egy-egy gazdaságban. Ennek különösen a múlt század nyolcvanas éveitől lett nagy jelentősége, amikor az elharapódzott jószáglopások csökkentésére bevezették a kötelező járlatot. Munkájuk lassan felszaporodott, helyettest szerveztek maguk mellé, aki aztán követte a kiöregedett vagy elhalt esküdtet tisztségében. Eleinte évente 50 forint, később a kilencszázas évektől negyedévenként 30 korona tiszteletdíjat kaptak.

A kapitány, az alkapitány, a pusztázók és az esküdtek egyaránt az alsótanyai pusztára kitelepült parasztemberek sorából kerültek ki. Munkájukat eleinte önzetlenül a közösség érdekében végezték. A rend fenntartása érdekében vállalt feladatuk mellett paraszti munkájukkal sem hagytak fel. Később kisebb mértékű díjazást kaptak. Addig is, míg erre sor került, a város jobb földet juttatott nekik, és bérletet nem szedett tőlük. Ahogyan Alsótanya lassan benépesedett, munkájuk egyre szaporodott, úgy fokozatosan alakult ki egész embert kívánó munkakörük és ennek megfelelően díjazásuk. Az esküdtek a legutóbbi időben társadalmi munkában látták el feladatukat.¹⁷

A rend fenntartása mellett ellátták a közigazgatási, sőt a rendőrbírói funkciókat is. A kapitányi hivatalban rendőrök írták a járlatokat, a kapitány pedig igazságot tett a verekedő fiatalok és a pereskedő idősebbek között. Fő feladatuk a békéltetés, a konfliktus megszüntetése volt. Számtalan esetben előfordult, hogy az ellenfelek közös kocsin indultak vissza a kapitányi hivatalból szállásukra.

Miután a város jelentős földterülettel rendelkezett, kialakult az első gazdasági, később közigazgatási csomópont Alsótanyán, a *Város tanyáján*,¹⁸ azaz *Várostantyán*. Aztán keletkezett *Mórahalom*¹⁹, amelynek a neve a két háború közötti időszakban *Alsóközpont*, megkülönböztetésül a város északnyugati határán elterülő *Felsőközponttól*. Mórahalmon közigazgatási kirendeltség működött *tanácsnok* vezetésével, ami szükségtelemnélküli kisebb ügyekben a városba való begyaloglást, bekocsizást. Anyakönyveztek, eskettek, adót szedtek, a második világháború alatti jegyrendszert és beszolgáltatást a helyszínen intézték, s a terület kifejezetten Szegedhez tartozott.

A város elkötelezte a területet a kisvasút megépítésével²⁰, majd a bajai műút tette még szorosabbá a közlekedés szempontjából a kapcsolatot. A posta is egységes, helyi, szegedi díjszabást alkalmazott mind a levél, mind a telefon tekintetében.

A felszabadulás után önálló községek egész sora alakult a volt Alsótanya területéből: *Ásotthalom*, *Domaszék*, *Gyálarét*, *Mórahalom*, *Öttömös*, *Pusztamérges*, *Röszke*, *Rúzsa* és *Zákányszék*. Ezek most a Szeged járás községeiként Csongrád megyéhez tartoznak.

Az eleinte szétszórtan élő tanyai népünknek nem sok dolga akadt a hivatalos hatóságokkal. A betyárok az egyszerű földet túró tanyai embert nem háborgatták, a pusztázóknak sem igen adtak okot, hogy velük foglalkozzanak. A nép tisztelte és a maga módján hősöknek tartotta őket, mert a társadalmi igazságtalanságok ellen

¹⁷ Dohány István (77 éves) közlése Mórahalom.

¹⁸ A város által épített 15 öl hosszú épület a pusztá külső szélén, ahol a hatóság kiszálló képviselői hivatalos ténykedésüket végezték. Később a területen kialakuló közigazgatási egység neve. Ma Ásotthalom.

¹⁹ *Bálint Sándor*: Szegedi szótár, Budapest, 1957. II. k. 166.

²⁰ *Móra Ferenc*: Véreim parasztjaim, Budapest, 1958. Vasút akar lenni 165—170. *Tonelli Sándor*, Szeged, 1926. A tanyai vasút 59—61.

léptek fel.²¹ Dalokban, balladákban megénekelték a betyárok nevezetesebb cselekményeiket.²²

Határozottan különbséget tettek a betyár és a *kapcabetyár* között. Az utóbbiak közönséges tolvajok, csavargók, akik semmiképpen nem érdemlik meg a betyár nevet. Ilyen kapcabetyárok voltak a *házások*. Népünk disznóvágás után a sózott húst, szalonnát teknőbe rakta és a *tisztaszobába* az ágy alá helyezte el. Este a *kisházban*²³ multság volt. A kapcabetyárok közül egyik *kállátósként*²⁴ belevegyült a jókedvű társaság közé és *mulatózással*²⁵ magára terelte a figyelmet. Jókedvében így kurjongatott: „*Ásd Balázs, kapard Tamás, Lőrinc a vendég!*”²⁶ Így jelt adott az ablak alatt várakozóknak, hogy kezdhetik a munkát. Azok a vertfalból, vályogból készült ház falát ásóval gyorsan kiásták, és magukkal vitték a húsokat és a szalonnát.

Ha elcsípték őket, könyörtelenül jártak el velük. Előfordult, hogy amikor a kamra falát ásták, a családfő észrevette. Ásóval leste a befelé törekvő kapcabetyárt. Megtörtént, hogy az ásó csuklóban vágta le a kezét, ha pedig a fejét próbálta bedugni, akkor nyakára került az ásó éle. Ezeket az akciókat, mert a pusztai élet megindulásakor történtek, nem követte rendőri, bírói eljárás.

Ha valakinek *pöcsét* érkezett, mennie kellett a városba. Híre szétszaladt a pusztában, és erősítette az amúgy is nagy tekintélynek örvendő hivatal, törvény tisztelét. Találgatták az idézés okát. Gyakran előfordult, hogy aki kapta, az se tudta, miért kell a városra mennie. A „pöcsét” elnevezést azért adta tanyai népünk a hivatalos írásnak, mert a rajta levő körbélyegző félelmetes volt azok előtt, akik még hivatalban nem voltak. A törvény jelentette számukra a hatósággal való mindenféle érintkezést. „*Törvénybe mék!*” kifejezés egyaránt elhangzott, akár a közigazgatás, akár a bíróság elé citálták az alsótanyaiakat. A törvénybeidőzés a megidézettnek teljes napját elvette. Korán, gyakran éjszakai órákban kellett elindulnia. Kényelmetlen volt az öltözék. „*No mög a város alatt lábbelit is köllött húzni!*” A levegős, szabad élethez szokott pusztai embernek már ez is rendkívül kényelmetlen volt. Ehhez jött az *urak* sok furcsa kérdése, akadékoskodása, esetleg ítélkezésükben a pénzbüntetés, vagy elzárás, árverés, aszerint, hogy a közigazgatás vagy a bíróság küldte a pöcsétöt.²⁷ Ezek a tények segítették a törvény fétiszizálását.

Arra a kérdésre, hogy hányféle törvényt ismernek, sajátos választ kaptunk.²⁸ Véleményük szerint volt *Ferenc Jóska törvénye*, amit jónak tartottak és most szívesen emlékeznek vissza rá. Szólásaikból erre lehet következtetni: „*Nyúgoggyon szövény Ferenc Jóska!*” — „*A tízkoronás arany még tíz év múlva is annyi vót!*” Aztán volt a *Horthy törvénye*, amolyan huncut törvény, de az igazi bűnöst, a gyilkost azért megbüntették. Azután következett a *némöt törvény*, a huncutság törvénye. „*Tuttuk, hogy nem maradhat így!*” Jellemző népünk szemléletére, hogy a vasúti híd elpusztítását is a németeknek tulajdonították. „*A némöt törvény a háború törvénye; az a tulajdonsága, hogy minél nagyobb kárt csináljon*”, fogalmazták meg más alkalommal ezzel kapcsolatos véleményüket.

²¹ Szabó Ferenc: A dél-alföldi betyárvilág. Gyula, 1964. A betyárok és a betyárvilág általános jellemzése 57—71.

²² Bálint Sándor: Történetek a szegedi betyárvilágból. Szeged, 1961. Nóta Rózsa Sándorról 244.

²³ A konyhából nyílik a kisház és a nagyház, azaz a kisebb szoba és a nagyobb szoba. A nagyház tisztaszoba, amit állandóan nem használnak.

²⁴ Maszkírozott, hívás nélkül jött vendég, akit azért fogadnak és vendégül is látják.

²⁵ Mulatózás népies változata.

²⁶ Sárkány Pál (85 éves) közlése Mórahalom.

²⁷ Tömörkény István: A házasság első éve. Tömörkény István válogatott elbeszélései, Budapest 1960. 292—297. Tömörkény István: Pör Hajnali sötétben Budapest, 1958. 181—185.

²⁸ Papp László: Vezérfonal a népi jogélet kutatásához. Budapest, 1948. 21—23.

Végezetül van a *demokrácia törvénye*, amiről az a vélemény, hogy napjaink ember- és tájformáló munkája során fokozatosan alakul ki. Hisszük, hogy az elkövetkező években még inkább töretlenül az egész társadalom teljes megbecsülését és elismerését kiérdemli.

Sajnos a pusztán, később a tanyavilágban kialakult jogszokások és a városban kialakított törvények nem mindig egyeztek meg, és ezek az összeütközések rontották a törvények tekintélyét. *Jogalkotásunknak kodifikálni kellett volna a nép körében kialakult élő jogszokásokat, hogy törvényeink kialakításakor azt figyelembe vegyék.*²⁹

A jog felépítmény, mindig a társadalom uralkodó osztályának érdekeit védte. Nem véletlen, hogy a Horthy-korszakban kialakult hivatalos jogrend, joggyakorlat messze figyelmenkívül hagyta a dolgozó nép lélekszámban jelentős tömegeit, a parasztságot.

Az alsótanyai nép nem szívesen vette igénybe a törvényt egymás közötti vitás ügyeinek elintézésében. A tanúskodást nem szerették, s ha mégis sor került rá, az igazságot mondták. A tanú a felektől nem kapott és nem is várt semmiféle díjazást. A bíróság által kiszabott napidíjat és útiköltséget sem volt szokás igénybevenni. A bíró 1948-ig gyakran megeskette a tanút. A jobbkez nagyujját és a mutatóujját kellett a fészületre tenni, és úgy mondták az eskü szövegét. Az volt a hiedelem, hogy aki hamisan esküszik, az megvakul.

Ha súlyosabb eset történt, legtöbbször a hatóságok léptek föl. Életük fő szabályozója döntően a jogszokások tömege, amelyek lassan alakultak ki, de erősebben hatnak, mint a törvények. A mezőrendőri törvény pl. nem tartja büntetendőnek, ha valaki más gyümölcsfájáról, szőlőjéből vagy dinnyeföldjén éhségének csillapítására fogyaszt, ha nem visz el belőle. Tanyai népünk a legmesszebbmenőig elítéli és a maga módján üldözi, lopásnak minősíti. „*Kérvén, ha annyira mögőhajt!*” — mondják. Az efféle tolvajt elkergetik, elverik, rásütik a puskát, és egyáltalán nem várják be, hogy tisztázódjék, vajon csak fogyasztani akart, vagy vinni is szándékozott. Önmaguk megnyugtatósára, a helyi jogszokásokat tiszteletben tartók kísértéseinek csökkentésére felgereblyézik a *szőlőhárttyákat*³⁰, s valahányszor a család valamelyik tagja megszemléli a várható termést, saját gereblyéjét húzza maga után, amelyeknek a nyomát megismerik. A tolvajok elriasztására — különösen ott, ahol az asszonyok nem vállalja a személyes küzdelmet, *láz*³¹ — kerül. Dinnyeföldön — ugyancsak a megelőzés érdekében — napraforgóból bokros részt ültetnek, vagy nádból kunyhót csinálnak. Alkalmasint a családfő vagy a család valamelyik tagja kint alszik. Gyakran kutyát kötnek ki éjszakára. Ha nagyon ugat, fölriasztja a családot, és a vélt vagy tényleges éjszakai hivatlan vendég elriasztására indulnak.

Ha a tányától távolabb eső szőlőben csősz fogadtak, régebben *szőlőhőgy*³² elnevezésű területen, a csősz a legmesszebbmenőig tiszteletben tartotta a család tulajdonjogát. Csak abból a gyümölcsből evett, amit felajánlottak neki, és a többihez nem nyúlt. A századforduló után általános volt Alsótanyán a nagycsalád. Gyakran a népes család ellen védtek az érő gyümölcsöt, felgereblyézéssel, kapuk bedrótozásával. A csősz a családtagokat is távoltartotta a gyümölcstől, szőlőtől, csak a családfő kifejezett utasítására engedte meg a fogyasztást.³³

²⁹ Papp László: Kiskunhalas népi jogélete. Budapest, 1941. 3—11.

³⁰ Két sor közötti föld neve.

³¹ A láz keresztalakú lécekre aggatott rossz ruhából kialakított emberalak. Olykor a ruhát szalmával tömők ki, így még megtévesztőbb. Sötétségben embernek, őrnék, csősznek nézhető.

³² Bálint Sándor: i. m. 587—588.

³³ Böröcsök Vince: A szegedi szőlőkultúra világából. Budapest, 1963. Kézirat. Néprajzi Múzeum P 227.

Jogéletüket a maguk alakította jogszokások, azok mindenki által elfogadott kötelező ereje szabályozta. A törvény felettük állt, s csak akkor kapcsolódott be a problémák megoldásába, amikor nagyon súlyos eset merült fel. Olykor civódás, torzszalkodás készítette őket a paragrafus igénybevételére. A törvényeket általában nem ismerték. Nem véletlen a szankciók olyan indokolása, hogy a törvény nem tudása nem mentesít annak kötelező ereje alól. Ha bíróság elé szólították az alsótanyai embert, kénytelen volt *ügyvégy*³⁴ segítségét igénybevenni, akit az orvoshoz hasonlóan doktor úrnak szólított, s aki egészsége után legnagyobb kincsét, a jogait, becsületét, olykor személyes szabadságát védte meg. Az ügyvédek gyakran visszaéltek tisztsgükkal. Az is előfordult, hogy örökösödési vitákban részt kértek és kaptak a családi örökségből. Népünk mindig bizalmatlan volt az urakkal, még akkor is, ha saját fizetett ügyvédjével állt szemben. Gyakran előfordult, hogy az ügyvéd előtt sem fedte fel magát őszintén, úgy viselkedett, mintha a bíró előtt állt volna. Szívesen hangoztatták akár az ügyvéd, akár a bíró előtt, hogy „nem tudom”, „nem értem”. Az volt a véleményük, hogy az ügyvédek összejátszanak, és a magasabb ügyvédi költség érdekében húzzák a tárgyalásokat. *„Égyik kutya nem harapi mög a másikat”* — tartja a szólásmondás.

Gyakran találkozunk a legkülönbféle változatban az önbíráskodás esetével. Az elcsatangolt jószágot becsukják, és az érte jövő tulajdonosnak figyelmeztetés után adják ki. A kárt felbecsülik és akinek a jószága kárt tett, azzal megfizettetik. Ha jelentősebb a károkozás, becsúst, esküdtet hívnak, és annak közbenjárásával intézik el a dolgot. Az is előfordult, hogy összeszólalkoztak. Akinek kára volt, elindult gyalog a kapitányhoz. A szomszéd is elindult kocsiával. A kapitány kibékítette őket. Visszafelé egy kocsin jöttek, békességben: *„Elvinném kendet haza kocsi-val, ha gyünne!”* *„Elmönnék, ha lē nem lükne kend!”*

Fiatalok gyakran zördültek össze bálak, kocsmázások alkalmából. Ilyenkor mindenki a maga ereje szerint vett magának igazságot. Ha ezek a torzszalkodások nem jártak halállal, vagy orvosi beavatkozást igénylő kiadásokkal, elsímul a dolog. Ellenkező esetben „törvényre ment” és raboskodás lett a vége.

Megdöbbenő, hogy ennek a tanyai társadalomnak sajátos moralitása milyen áldozatvállalásra készítette adott esetben a szereplőket. Mórahalmon, a századforduló táján egy aratóünnepélyen a koraesti órákban verekedésből halál lett. Egy év múlva volt a tárgyalás. Először a rendőrség foglalkozott az ügyvel, azután a bíróság. A tárgyaláson felmutatták az agyonütött legény által forgatott nagy bicskát. „Igaz-e, hogy fenyegetődött?” — kérdezték. A mórakalmiak nem vallottak rá a szerencsétlenül járt ellenfelükre. *„A halotról jót vagy semmit!”* — tartja a közmondás. Arra sem vallottak, aki leütötte a legényt, mert családos ember volt. A bíró türelmetlenül mondta: „Emberhalál történt! Valakit büntetni kell!” A hat mórakalmi legényre egy-egy évet szabtak ki. Sátoraljaújhelyen töltötték ki a büntetést, s együtt dolgoztak szőlőmunkában. Úgy tekintették, mintha a katonaidőt szolgálták volna le. Amikor hazakerültek, nem vetette meg őket a tanyai társadalom. Mindegyikük a kor szabta feltételek szerint házasodott.

A társadalmi morál, a jogszokás és a törvény sajátos keveredésével állunk itt szemben, ahol a törvény marad alul, mert nem sikerül a bűnöst megbüntetni. A moralitás azt kívánja, hogy a családos embernek ne essék bántódása, nevelje nyugodtan gyermekeit. Inkább vállalják az elmarasztalást, a börtönbüntetést azok, akiknek a gyilkossághoz, halálkozóshoz semmi közük nincs. A népi jogszemléletnek olyan érvényesülése ez, amelyik — bár sok pozitív vonást mutat fel — nem feltétlenül

³⁴ Az ügyvéd népies neve.

kívánatos. Míg a közönséges bűnözőt megvetik, kiközösítik, addig a büntetést magukra vállalók becsületük sérelme nélkül kerülnek ki a konfliktusból. A tényleges gyilkos személye, neve ismeretlen marad, így nem kerül sor a társadalom állásfoglalására sem.

Olykor találkozunk mestergerendák fölött szépen bekötött imádságos könyvvel. Rajta a név és címe: „*Rabkönyv*”.³⁵ Gazdája raboskodás alatt szerezte. Egyik alsótanyai bálból hazafelé tartva féltékenységből egy mozdulattal agyonütötte legénytársát. Három évet ült. Kiszabadulás után megnősült. Egyáltalán nem éreztették vele, hogy rab volt, nem beszéltek róla. Amikor szűk körben, a rabkönyv nyomán felmerült a kérdés, az volt a válasz: „*Mindönkinek van egy féltéglája, amit lè köll ülni!*” Ez a szólásmondás elég közismert Alsótanyán. Azt akarják mentegetni, akivel az ilyen előfordul. Természetesen a tanyai nép jelentős része úgy éli le életét, hogy a törvénnyel nem kerül összeütközésbe. A lányért való verekedésből elég gyakran származott baj, s a haláleset sem volt ritka.

Az alsótanyai nép rendkívül szorgalmas, törekvő. Munkája nyomán fél évszázad alatt belterjessé változott a szegedi puszta. A külterjes állattenyésztésből eljutottak a paprikáig, szőlőig, az őszibarackig és az almaig. Kényszerítő erő volt a gyors benépesedés. Ebben a csodálatos fejlődésben rendkívül nagy szerepe volt azoknak a szokásoknak, jogszokásoknak, amelyeket maguk alakítottak ki.

Minden tételes rendelkezésnél nagyobb szerepe volt az adott szónak, amelyet minden körülmények között megtartottak. Jóllehet Alsótanyán a kisparaszti gazdaságok voltak a jellemzők, mégis adódtak olyan megállapodások a gazdasági év során (aratás, kukorica-, burgonya-, répaszedés, fordítás), amikor kétoldalú kötelezettséget vállaltak egymással. Sohasem készítettek szerződést, de írást sem csináltak. A szóbeli megállapodás is tökéletesen elég volt. Legfeljebb öreg *kalendáriumok* elsárgult lapjain olvashatunk emlékeztető feljegyzéseket, amelyekből nagyon nehéz kihámozni a megállapodás tartalmát.

A végrendeletek gyakran szóban hangzottak el. Imponáló az egyszerűség és határozottság, amit egy-egy idős alsótanyai parasztember halálos ágyánál megfigyelhettünk. Subán fekszik a végrendelkező, a családtagok mind összejöttek. Még soha nem esett szó arról, hogy kinek mi jut az örökségből, de az ősz halánték már mindent feldolgozott. „Mihály fiamnak hagyom... Julis lányomnak hagyom...” Egy egy mély sóhaj, szisszenés jelzi a csalódást vagy meglepődést. Ellenvélemény, alkudozás nincs, sem a halálos ágnál, sem később. Minden úgy történt, ahogy a végrendelkező akarta. Később valamilyen írástudó ember leírta a *diktátumot*, de formai szempontból korántsem felelt meg a követelményeknek. Még sem támadta meg senki, a kimondott szó súlya szentesítette.³⁶

Tagadhatatlan, hogy a vallás morális hatása kedvezően hatott, ami azonban az emberi együttélés során kialakult pozitív szokás értékét egyáltalán nem csökkenti. A szokás olyan mélyen gyökerezett bennük, hogy az akár kellemetlen volt, akár ráfizettek, az adott szó megtartása alól akkor sem kerestek kibúvót.

Amikor a pusztán csak a pusztai ember élt, inkább a jogszokásoknak volt nagyobb jelentőségük. Ahogyan sikerült a homokot meghódítani, szaporodott a népesség. Az élet bonyolultabbá vált, a közigazgatás különféle szabályok, rendeletek tömegével avatkozott bele a tanyai ember életébe. A második világháburú alatt

³⁵ A börtönlelkész által ajándékozott imakönyv, amelyre a könyvkötő műhelyben mélynyomással ráírták a tulajdonos nevét. Feljegyzések is vannak benne. Szécsi Imréné (68 éves) közlése, Mórahalom.

³⁶ *Tárkány Szűcs Ernő*: Vásárhelyi testamentumok. Budapest, 1961. 13—19.

ez a beszolgáltatások és a jegyrendszer időszakában szinte elviselhetetlenül nehezedett rájuk.

Már utaltunk arra, milyen nagy jelentőségű volna, ha a közigazgatás és a bírói gyakorlat ezeket messzemenően figyelembe venné.³⁷

Napjainkban forradalmi változások mennek végbe mind gazdasági vonatkozásban, mind jogszemléletben. Rendkívül fontos feladatnak látszik, hogy azokat a jogszokásokat, amelyek az *enyém* fogalmát olyan tökéletesen védték a károsodás, a jogsátság ellen, mentsük át mielőbb, és tudásunk teljével védjük a *mienk* fogalmát. Az alsótanyai parasztság a magárahagyottságból, a tanyarendszerből indult el a villany, a rádió, a modern élet igénye felé. Ezek a körülmények is közösségivé nevelik a korábban individuumpként jellemezhető parasztságot. A közösségnek mások az igényei, mások a törvényei. Ezek kielégítésére, megtartására való nevelés napjaink legfontosabb feladata. Ennek a sajátos életformának a kialakulásában a közigazgatás ügyintézői és a törvények megfogalmazói gondoljanak arra, hogy a törvények a már kialakult és bevált jogszokásokkal mindenkor teljes mértékben megegyezzenek.

Börsök Vince

DIE AUSBILDUNG DER VERWALTUNG IN SZEGED-ALSÓTANYA UND SEINER VÖLKISCHEN RECHTSANSCHAUUNG

Szeged war während der Türkenherrschaft ein Gut des Sultans. In dieser Zeit wurde die Kontinuität des ungarischen Lebens vor allem in dem Stadtteil Alsóváros („Unterstadt“) aufrecht erhalten. Nach der Vertreibung der Türken wird die frühere Rechtsstellung Szegeds durch königliche Urkunden bekräftigt und gleichzeitig werden auch die in der Umgebung sich erstreckenden mächtigen Sandböden (Pussten) in den Besitz der Stadt übergeben. Diese unbebauten Pussten versuchte man anfangs durch Weidewirtschaft nutzbar zu machen. Mit der Vermehrung der Bevölkerung beginnt hierher das Ausschwärmen der Leute aus der Unterstadt und nebst der Viehzucht gewinnt hier immer mehr der Ackerbau Raum. Auch mit Paprika-, Wein- und Obstbau werden erfolgreiche Versuche gemacht.

Auf dem langsam sich bevölkernden Alsótanya sorgten die Bewohner anfangs auf gesellschaftlichen Weg bei Mitwissen der Stadt und ihrer Unterstützung selber für die öffentlichen Sicherheit. Kapitän, Unterkapitän und zwei Pusstenhüter achten auf die Ordnung. Sie benützen ihre eigenen Pferde, behalten aber auch ihre Bauernbeschäftigung. Die Stadt zahlt ihnen ein Ehrensold von geringerer Summe, sichert aber für sie unentgeltlich Mietäcker.

Später werden in Mórahalom die ersten Amtshäuser erbaut, die Wohnungen des Kapitäns und der Polizisten. Später verlangt die Amtswürde schon einen ganzen Menschen und auch die elementaren Funktionen der Verwaltung mussten versehen werden. Die vorhandenen Amtspersonen achteten also auf die langsam sich ausbildende Rechtsordnung, sie stifteten Frieden unter Zankenden, in kleineren Angelegenheiten versahen sie die Gerichtsbarkeit. Später übernahm ein Magistratsrat als Leiter der sich ausgebildeten Verwaltungsexpositur die Direktive. Dann bildete sich seit 1945 eine Reihe von selbständigen Gemeinden auf dem Gebiet des ehemaligen Alsótanya aus.

Die Grundlage der stufenweise sich ausbildenden Rechtsordnung war der Brauch. Was irgendwann gut war und wogegen die Gemeinschaft keinen Widerspruch erhoben hatte, wird auch später in Ehren gehalten und es wirkt immer noch mit der Kraft eines Gesetzes. Das war auch deswegen von grosser Bedeutung, weil das Gesetz wegen der grossen Entfernungen und der Öde der Landschaft sie schwer erreichte, um ihr Leben zu regulieren.

³⁷ *Bihari Ottó*: Kötábláknál szilárdabb törvényt. Budapest, Élet és irodalom 1966. X. 4.

Ihre Rechtsanschauung hat eigenartiger Weise ein doppeltes Gesicht. Das gemeine Verbrechen, der Diebstahl, der Raub wird streng verurteilt. Auf die Einmischung der Behörde wird bei diesen Anspruch erhoben, und ihre Arbeit wird von den Leuten bei diesen auch unterstützt. Anders ist ihr Verhalten bei Überschreitungen des Gesetzes aus Bravour oder Liebeseifersucht, obgleich die letzteren öfter auch mit einem Todesfall enden. Es wird bei diesen versucht gegen das Gesetz zusammenzuhalten. Und kommt die Angelegenheit doch mit dem Kerker zum Abschluss, so wird der Schuldige von der Gesellschaft nach der Freilassung aufgenommen. Im Laufe des gerichtlichen Verfahrens wird die Stellungnahme der Leute durch eigenartige Gesichtspunkte bestimmt. Gegen jemanden, der Familie hat, wird nicht gezeugt. Über einen Toten wird unter der Losung Gutes oder Nichts Schlechtes nicht ausgesagt.

Unsere Rechtsschöpfung sollte auf jeden Fall die bei dem Volke entstandenen Rechtsbräuche in Betracht ziehen, weil diese mit Gesetzes Kraft auswirken und die Kraft des Gesetzes verstärken.

Vince Börsök